

Міністерство освіти і науки України
Таврійський національний університет
імені В.І. Вернадського
Навчально-науковий гуманітарний інститут

КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ, СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА ПЕДАГОГІКИ

На правах рукопису

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти

_____ **бакалавр** _____

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ У
ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Студента Клименко Є.І.

Освітня програма (спеціальність, спеціалізація)

053 «Психологія» _____

Науковий керівник Пузирьов Є.В.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

КИЇВ 2023

АНОТАЦІЯ

Клименко Є.І. “ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ”

Об'єктом дослідження є конфліктна поведінка у підлітків, а предметом - психологічні чинники, що впливають на цю поведінку. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному визначенні впливу психологічних чинників на стиль поведінки у конфліктних ситуаціях. У дипломній роботі розглянуто поняття "конфлікт" та "конфліктна поведінка" і проаналізовано причини та стилі поведінки в конфліктних ситуаціях, зокрема у підлітковому віці. Досліджено вплив різних психологічних чинників на конфліктну поведінку підлітків, зокрема агресивність, тривожність та взаємини з батьками, однокласниками та вчителями. Практичне значення роботи полягає в тому, що її результати можна використовувати при викладанні навчальних курсів та в корекційній роботі з проблемами конфліктної поведінки у підлітків.

Ключові слова: агресивність, конфлікт, конфліктна поведінка, підлітки, психологічні чинники конфлікту, тривога, тривожність.

SUMMARY

Klymenko E.I. "PSYCHOLOGICAL FACTORS OF CONFLICT BEHAVIOR IN ADOLESCENTS"

The object of the research is conflict behavior in adolescents, and the subject is the psychological factors that influence this behavior. The aim of the study is to theoretically justify and empirically determine the impact of psychological factors on behavioral styles in conflict situations. The thesis explores the concepts of "conflict" and "conflict behavior" and analyzes the causes and styles of behavior in conflict situations, particularly during adolescence. The research examines the influence of various psychological factors on conflict behavior in adolescents, including aggressiveness, anxiety, and relationships with parents, peers, and teachers. The practical significance of the work lies in its results being applicable in teaching educational courses and in corrective interventions addressing issues of conflict behavior in adolescents.

Key words: aggressiveness, conflict, conflict behavior, adolescents, psychological factors of conflict, anxiety, distress.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. Теоретичний аналіз конфлікту та конфліктної поведінки підлітків.....	8
1.1 Поняття «конфлікт» і «конфліктна поведінка»: теоретичний аналіз.....	8
1.2 Психологічні фактори, що впливають на конфліктну поведінку підлітків.....	11
РОЗДІЛ II: Емпіричне дослідження впливу психологічних факторів на конфліктну поведінку підлітків.....	18
2.1 Методи дослідження впливу психологічних факторів на конфліктну поведінку підлітків.....	18
2.2 Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження.....	20
2.3 Розробка практичних порад для підлітків, батьків та вчителів щодо корекції конфліктної поведінки.....	28
ВИСНОВКИ.....	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	40
ДОДАТКИ.....	4

ВСТУП

Актуальність теми проявляється в тому, що конфлікти є невід'ємною частиною нашого повсякденного життя. Вони впливають на розвиток як окремої особистості, так і соціальної системи в цілому. Конфлікти допомагають нам сприймати реальність і будувати взаємовідносини з іншими людьми і з собою. Коли зіткнення інтересів, думок і переконань набувають місце, особистість, яка стоїть на своїй позиції, не завжди готова враховувати інтереси інших.

Особливо гостро ця проблема виникає у підлітковому віці, який є складним періодом переходу від дитинства до дорослості. Підлітковий вік супроводжується зростанням внутрішніх суперечностей і напруженістю в міжособистісній взаємодії з однолітками, дорослими та батьками. Відомо, що підліткам складно вирішувати конфлікти, і часто домінують деструктивні тенденції. Щоб зменшити гостроту таких явищ і досягти більш продуктивного вирішення міжособистісних конфліктів, необхідно розуміти сутність конфліктів та чинники, що їх викликають.

Динамічний розвиток сучасної цивілізації призводить до постійних суспільних змін. Сучасні підлітки відрізняються від своїх попередників, оскільки в наш час спостерігається активна перебудова всіх сфер суспільного життя. Це підкреслює актуальність обраної теми дослідження і необхідність наукового пошуку в цьому напрямі. Розуміння сутності та динаміки конфліктів у підлітковому віці є особливо важливим, оскільки саме в цьому періоді формуються основи міжособистісних взаємин, ставлення до авторитетів та способи вирішення конфліктних ситуацій.

Розуміння причин та наслідків конфліктів в підлітковому віці може допомогти розробити ефективні стратегії їх вирішення. Важливо враховувати психологічні особливості підлітків, такі як незрілість емоційного контролю, потреба у самостійності та ідентифікація з ровесниками. Також необхідно звертати увагу на роль батьків, вчителів та інших дорослих у вирішенні конфліктних ситуацій та наданні підтримки підліткам.

Дослідження конфліктів у підлітковому віці має практичне значення для розвитку програм та методик, спрямованих на підтримку підлітків у розумінні та вирішенні конфліктних ситуацій. Це може включати тренінги з навичок міжособистісного спілкування, розвиток емоційного інтелекту та психологічну підтримку.

Отже, дослідження актуальності теми конфліктів у підлітковому віці є важливим для розуміння та покращення міжособистісних взаємин підлітків, сприяючи їхньому позитивному розвитку та формуванню здорових стосунків з оточуючим світом.

Для виправлення взаємодії підлітків з батьками, ровесниками та вчителями важливо визначити психологічні фактори, що сприяють конфліктній поведінці у підлітків. Аналіз наявних наукових джерел підтверджує нестачу досліджень у цій області та їх актуальність. Це стало основою для вибору даної теми дипломної роботи.

Об'єкт дослідження – конфліктна поведінка у підлітків.

Предмет дослідження спрямоване на вивчення конфліктної поведінки у підлітків. Досліджувано психологічні фактори, які впливають на цю поведінку.

Місю метою є теоретичне обґрунтування та емпіричне визначення впливу цих факторів на стиль поведінки у конфліктних ситуаціях.

Для досягнення цієї мети я сформулював такі **завдання дослідження**:

1. Провести теоретичний аналіз проблеми конфлікту і конфліктної поведінки у підлітків.
2. Емпірично дослідити вплив психологічних факторів на стиль поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях.
3. Аналізувати отримані результати дослідження та їх інтерпретацію.
4. Розробити практичні рекомендації для підлітків, батьків і вчителів щодо корекції конфліктної поведінки у підлітків.

Для досягнення цих цілей було використано різні методи дослідження:

1. Було проведено аналіз, систематизацію, класифікацію та узагальнення теоретичного матеріалу, що міститься у наукових джерелах.
2. Здійснено емпіричне дослідження, яке включало в себе комплекс психодіагностичних методик. Серед цих методик були використані:
 - Опитувальник для визначення рівня агресії за шкалою Басса-Дарки.

- Особистісна шкала проявів тривоги Тейлора (адаптована Т. А. Немчина).
 - Методика К. Томаса "Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях" (адаптована Н. В. Гришиною).
 - Авторська анкета.
3. Опрацював отримані результати дослідження за допомогою методів математичної статистики. Для виявлення типу розподілу ознаки ми використали критерій Колмогорова-Смирнова. Для встановлення зв'язків між показниками ми скористалися критерієм Пірсона.

Отримані результати дослідження мають велике **практичне значення** і можуть бути успішно використані в процесі професійної підготовки студентів-психологів під час викладання різних навчальних курсів. Зокрема, ці результати можуть бути корисними на таких курсах, як "Вікова психологія", "Диференційна психологія", "Конфліктологія", "Психологія особистості", "Педагогічна психологія" і "Соціальна психологія".

Отримані дані можуть бути цінними для практикуючих психологів та педагогів, які працюють у закладах середньої освіти. Вони можуть використовувати ці результати для покращення своєї роботи з підлітками, враховуючи психологічні чинники, що впливають на конфліктну поведінку.

РОЗДІЛ I. Теоретичний аналіз конфлікту та конфліктної поведінки підлітків

1.1 Поняття «конфлікт» і «конфліктна поведінка»: теоретичний аналіз

У сучасній психології не існує загальної згоди щодо визначення поняття "конфлікт" та його змісту. В рамках різних парадигм були проведені дослідження, спрямовані на вивчення конфлікту та його феноменології. Декілька підходів до цього питання включають:

- Соціометрія (Я.Л. Морено)
- Соціотропний підхід (В. Мак-Дауголл, С. Сігела)
- Психоаналіз (К. Хорі, З. Фрейд, Е. Фромм, А. Адлер)
- Теорія групової динаміки (К. Левін)
- Екзистенціалізм (Р. Ленг, В. Франкл, Л. Бінсвангер)
- Діяльнісний підхід (І. Донцов)
- Екологічний підхід (Дж. Мішіе)
- Інтераціоналізм (М. Кун, Т. Шибутані, Г. Блумер).

У визначенні конфлікту використовуються два основних підходи. Перший підхід розглядає конфлікт як зіткнення протилежних, несумісних думок, потреб, інтересів, мотивів та актів поведінки, які протидіють один одному. Цей підхід визначає, що суб'єктами конфліктної взаємодії можуть бути як окремі особистості, так і групи людей.

Другий підхід розуміє конфлікт як протиборство, зіткнення двох або більше взаємовиключних сил, тенденцій, як радикальну форму загострення протиріч. Дослідники, які використовують цей підхід, визначають конфлікт як складну взаємодію між протилежними сторонами. Зауваження Б. Хасана стверджує, що конфлікт – це актуалізоване протиріччя, коли взаємодія виявляє протилежні цінності, установки та мотиви. Згідно з визначенням М. Зеленкова, конфлікт є формою соціальної взаємодії, де сторони протистоять одна одній для досягнення своїх інтересів і цілей.

Конфлікт - це зіткнення різнонаправлених цілей, думок, інтересів, позицій або поглядів між суб'єктами взаємодії. Основою будь-якого конфлікту є ситуація, в якій можуть бути протирічливі позиції сторін з будь-якого приводу, протилежні цілі або різні способи їх досягнення в конкретних обставинах, або невирішені потяги, інтереси та бажання опонентів.

Поняття "конфлікт" тісно пов'язане з поняттям "конфліктна поведінка". Конфліктна поведінка виявляється у діях опонентів, чия поведінка протилежно спрямована. Кожна сторона намагається досягти своїх інтересів за рахунок опонента. Процеси, які раніше були приховані в розумовій, емоційній і вольовій сферах, стають очевидними. Конфліктна поведінка має свої принципи, стратегію і тактику. Серед основних принципів можна виділити: концентрація сил, координація дій, нанесення удару по найбільш уразливому місцю противника, економія сил і часу.

Стратегія поведінки в конфлікті відображає відношення особистості до конфлікту, її налаштування на певні форми поведінки в ситуації конфлікту. В психологічній літературі існує багато описів різних стилів поведінки в конфлікті. Одним із них є двовимірна модель Томаса-Кілмена, яка відображає методи регулювання і стилі поведінки людей у конфліктних ситуаціях. Зокрема, ця модель включає кооперацію, де людина звертає увагу на інтереси інших осіб, задіяних у конфлікті, а також напористість, де увага зосереджена лише на захисті власних інтересів.

Психологи К. Томас і Р. Кілмен визначили п'ять можливих стилів поведінки в конфліктних ситуаціях:

1. Співробітництво - спільне формування рішення, що задовольняє інтереси всіх сторін, вимагає інтеграції позицій суб'єктів взаємодії.
2. Компроміс - вирішення розбіжностей шляхом взаємних поступок.
3. Уникнення (ігнорування) - ухилення від конфлікту, намагання уникнути його розв'язання.
4. Пристосування (відступ) - зниження своїх амбіцій і прийняття позиції опонента.
5. Суперництво (конкуренція) - відкритий боротьба за власні інтереси, наполегливе захист своєї позиції.

Ці стратегії конфлікту втілюються через різні тактики:

- Тактика захоплення і утримання об'єкта конфлікту, яка застосовується у ситуаціях, де об'єкт є матеріальним.
- Тактика фізичного насильства, яка включає такі прийоми, як руйнування матеріальних цінностей, фізичний тиск, заподіяння тілесних ушкоджень, блокування діяльності і завдання болю.
- Тактика психологічного впливу, яка спричиняє образу опонента, порушує його самолюбство, гідність та честь. Це досягається за допомогою образ, грубості, негативної особистісної оцінки, дискримінаційних заходів, наклепу, обману, приниження та жорсткого контролю над поведінкою і діяльністю.
- Тактика тиску, яка включає пред'явлення вимог, вказівок, наказів, компромату, погроз, ультиматумів та шантажу.
- Тактика демонстративних дій, яка застосовується для привернення уваги оточуючих до своєї особи. Наприклад, публічні висловлення та скарги на стан здоров'я або свідомо неуспішна спроба самогубства.
- Санкціонування - вплив на опонента шляхом стягнення, накладання заборон, встановлення блоkad, невиконання розпоряджень з будь-якого приводу, відкрите відмова виконувати.
- Тактика коаліцій, яка має на меті посилити власну позицію в конфлікті шляхом збільшення групи підтримки.
- Тактика фіксації своєї позиції, що використовує факти та логіку для підтвердження власної позиції шляхом переконання, прохань, критики, висування пропозицій і т.д.
- Тактика дружелюбності, яка включає коректну поведінку, підкреслення спільного підходу, демонстрацію готовності вирішувати проблему, надання необхідної інформації, пропозицію допомоги, послуги, вибачення та заохочення.
- Тактика угод, що передбачає взаємний обмін обіцянками, поступками, вибаченнями з метою досягнення компромісу.

Ці різноманітні стратегії та тактики допомагають людям керувати конфліктами у відповідних ситуаціях.

Тактиками конфліктної поведінки відображаються в різних ситуаціях, залежно від характеру конфлікту, особистісних особливостей учасників та мети, яку вони намагаються досягти. Кожна тактика може мати свої переваги і недоліки і використовується залежно від обставин.

Важливо зазначити, що конфліктна поведінка може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Залежно від контексту та способу виявлення, вона може сприяти розв'язанню проблеми, сприяти самовираженню, розвитку та змінам. З іншого боку, вона може призводити до загострення конфлікту, втрати довіри, пошкодження відносин та негативних емоцій.

Отже, поняття "конфлікт" і "конфліктна поведінка" є важливими в психології і вивчаються з різних підходів. Конфлікт може розглядатися як зіткнення протилежних інтересів, думок та мотивів, або як протиборство між взаємовиключними силами. Конфліктна поведінка виявляється у діях, спрямованих на досягнення власних інтересів за рахунок опонента. Вона має свої принципи, стратегію та тактику, які можуть бути різними в залежності від умов і мети конфлікту. Розуміння цих понять допомагає вивчати і аналізувати конфліктні ситуації, розв'язувати конфлікти та забезпечувати сприятливий розвиток взаємин.

1.2 Психологічні фактори, що впливають на конфліктну поведінку підлітків

Підлітковий період є надзвичайно значущим для формування особистості. Цей етап в житті людини характеризується складними і динамічними змінами, як у біологічному, так і в психологічному аспектах. Гормональні зміни в організмі, розвиток соціальної позиції підлітків супроводжуються самоутвердженням, бунтом, процесом відокремлення, інтенсивними емоціями та переживаннями, почуттям тривоги, збільшеною збудливістю і можливістю депресії. В цей час змінюється ієрархія цінностей, мотиви, а також сприйняття і ставлення до себе.

Психологічні особливості цього періоду включають:

- переосмислення життєвих цінностей;
- особистісну нестабільність;
- потребу в самостійності, самореалізації та незалежності від опіки;
- критичне осмислення себе і оточуючих;
- прагнення зайняти нову соціальну позицію, яка відповідає потребам і можливостям;
- егоцентризм;

- обмежений життєвий досвід;
- бажання самовиявитися серед своїх ровесників.

Кожна з перерахованих особливостей підлітків може створювати передумови для виникнення конфліктів з оточуючими. Причини конфліктної поведінки підлітків, як правило, пояснюються такими факторами:

- розбіжністю між бажанням індивіда отримати ресурси і його обмеженими можливостями;
- нечітким розмежуванням прав та обов'язків у взаємовідносинах між людьми;
- недостатньою узгодженістю або суперечливістю цілей;
- недостатньою комунікацією, включаючи недостатній обмін необхідною інформацією або її відсутністю;
- примусовою взаємозалежністю при досягненні цілей;
- різницею в досвіді та способів спілкування;
- незбалансованою системою мотивації.

Б. Волков стверджує, що всі особливості підліткового віку обумовлені взаємодією з соціальним середовищем. І саме ця взаємодія визначає напрямок психічного розвитку підлітків.

Отже, можна зробити висновок, що конфліктна поведінка підлітків може мати різноманітні причини. З цього боку, вважається, що серед них особливо важливу роль відіграють психологічні чинники, такі як темперамент, рівень агресивності, емоційний стан та тривожність. У цьому дослідженні увага зосереджена на двох психологічних чинниках, які, на нашу думку, мають найбільший вплив на прояв конфліктної поведінки, а саме: агресивність та особистісна тривожність. Давайте розглянемо їх більш детально.

Перший чинник - агресивність. Феномен агресивності був предметом численних емпіричних та теоретичних досліджень від таких вчених, як Альфред Адлер, Вільям Мак-Дауголл, Зигмунд Фройд, Альберт Бандура, Еріх Фромм, Роберт Берон, Конрад Лоренц, Джеймс Річардсон, Карл Бютнер, Девід Маєрс, Лео Берковіц, Ніл Міллер, Соломон Фешбах, Отто Бовь, Деніел Долара.

У. Джеймс висловив думку, що агресивна поведінка виникає внаслідок природженого інстинкту ворожості. Зокрема, В. Мак-Дауголл

виокремив інстинкт агресивності серед дванадцяти основних інстинктів людини.

Питання підліткової агресії та агресивності детально розглядалися в контексті педагогічної та вікової психології в працях Т. Румянцевої, С. Завражина, С. Васьківської, О. Буття та інших авторів.

Д. Річардсон і Р. Берон визначають агресію як "будь-яку форму поведінки, спрямовану на образу або завдання шкоди іншій живій істоті, яка не бажає подібної поведінки".

Ми поділяємо погляд, що агресивність є реакцією, проявом сили з метою завдання шкоди або збитків особистості або суспільству.

Варто відзначити, що агресивна поведінка в підлітковому віці може бути спровокована різними факторами. Серед них виділяються:

1. Психобіологічний фактор.
2. Психолого-педагогічний фактор, який проявляється у наслідках шкільного та сімейного виховання.
3. Соціально-психологічний фактор, який пов'язаний з негативними наслідками взаємодії підлітка з його найближчим оточенням та різними соціальними групами.
4. Особистісний фактор, який виявляється у ставленні підлітка до ситуації, його кола спілкування, норм та цінностей, а також в особистих орієнтаціях та здатності до саморегуляції поведінки.
5. Соціальний фактор, що включає соціальні та соціально-економічні умови життя та розвитку суспільства.

Існують три основних підходи до тлумачення сутності агресивності:

1. Як природжена властивість людини.
2. Як реакція на фрустрацію.
3. Як характеристика поведінки, що формується внаслідок навчання та виховання.

У моєму дослідженні я зацікавлений саме в агресивності як характеристиці поведінки підлітків. Підліткова агресія може мати різні форми та виникати внаслідок різноманітних і комплексних причин. У науковій літературі виділяються такі форми агресивних реакцій підлітків: фізична агресія, пасивна агресія, вербальна агресія, схильність до роздратування, негативізм, а також форми ворожих реакцій, такі як образи і підозрілість.

Ці фактори та форми агресивності не лише розглядаються в наукових дослідженнях, але й відображаються у педагогічній та віковій психології. Багато вчених і авторів, таких як Т. Румянцева, С. Завражина, С. Васьківська, О. Бовть та інші, вивчали питання підліткової агресії та агресивності і зверталися до їх проявів у контексті шкільного та сімейного виховання.

Треба розуміти що агресивність є складним явищем, яке має багато впливових чинників. Ця робота спрямована на вивчення саме характеристик поведінки підлітків, пов'язаних з агресією. Розглянемо різні форми агресивних реакцій, їх причини та прояви, зокрема фізичну, пасивну, вербальну агресію, а також схильність до роздратування, негативізм, образи та підозрілість. Досліджуючи ці аспекти, ми сподіваємося отримати більш глибоке розуміння підліткової агресії та знайти шляхи ефективного впливу на цей явище.

Висновки роботи допоможуть у покращенні підліткової поведінки та розвитку альтернативних стратегій саморегуляції, сприятимуть збереженню позитивних міжособистісних відносин та створенню сприятливого соціального середовища для підлітків.

Один з ключових аспектів, що привернув мою увагу у дослідженні, є тривожність. Було обрано тривожність як психологічну характеристику, яка викликає внутрішній дискомфорт і може призвести до виникнення конфліктних ситуацій. Дослідники, такі як Є. Борн, А. Маслоу, Р. Мей, С. К'єркегора, З. Фройд та інші, вивчали феномен тривожності і його вплив. Тривожність описується як почуття загрози, яке не має конкретного характеру, але супроводжується очікуванням негативних змін. Вона виникає в ситуаціях, коли цінності особистості, які є важливими для її життя, опиняються під загрозою. Зазначається, що тривожність є результатом посилення і нерозв'язаності внутрішніх конфліктів, зокрема етичних.

Е. Борн, досліджуючи проблему тривожності та її наслідки, вважає, що головною причиною цих розладів є тривале напруження та стресовий стан. Отже, тривожність впливає на психологічний стан і може мати значний вплив на життя особистості.

Дослідження, має на меті глибше розуміння тривожності у підлітків і виявлення її різних проявів. Тривожність розглядається як складна психологічна властивість, яка впливає на емоційний стан та поведінку молоді.

У цьому дослідженні було звернуто увагу на різні фактори, що спричиняють тривожність у підлітків. Один з таких факторів - соціально-психологічний, який включає взаємодію з оточуючим середовищем та різними соціальними групами. Також досліджується вплив особистісного фактора, який включає ставлення підлітка до ситуацій, норм та цінностей, а також його здатність до саморегуляції поведінки.

Подальше вивчення тривожності у підлітків також передбачає аналіз різних підходів до її тлумачення. Треба розглядати тривожність як багатогранний феномен, який може бути викликаний як внутрішніми факторами, так і зовнішніми обставинами. Він може бути спричинений як природними властивостями особистості, реакцією на стресові ситуації, а також впливом навчання та виховання.

Ця робота має на меті збагатити наше розуміння тривожності у підлітків і допомогти розробити ефективні стратегії психологічної підтримки для молоді, щоб допомогти їм краще впоратися зі стресом і конфліктними ситуаціями.

В психології розрізняють дві форми тривожності: ситуативну тривожність, яка є тимчасовим емоційним станом, і особистісну тривожність, яка є стійкою характеристикою особистості. У нашому дослідженні ми зосередились саме на особистісній тривожності у підлітків.

Особистісна тривожність відображає сприйняття підлітком ситуацій як загрозливих та лякаючих. Це почуття активізується при сприйнятті певних стимулів, які індивід вважає небезпечними. Зазначено, що стани тривожності виникають, коли людина сприймає ситуацію як загрозову. У таких випадках особистість може проявляти ознаки конфліктності, оскільки внутрішній стан потребує захисту і може загрожувати самооцінці і самоповазі. Тому особистість може виступати на захист себе.

З приводу цього можна зробити висновок що агресивність і тривожність можуть відігравати суттєву роль у конфліктній поведінці підлітків. Ці особистісні особливості мають значення для розуміння поведінкових реакцій підлітків у конфліктних ситуаціях.

Часто стан внутрішнього конфлікту підлітків утримується через соціальні і організаційні фактори, які в більшості випадків підлітки не можуть контролювати. Це може призводити до конфліктів з оточуючими і порушувати процес спілкування. У підлітковому віці специфіка призводить до загострення всіх проблем сімейного виховання, а дитячо-

батьківські відносини стають амбівалентними. Крім того, оточення однолітків також впливає на формування конфліктної поведінки. Оскільки це дослідження спрямоване на підлітків, важливо врахувати думку Божович Л.І., що ядром конфліктної поведінки є не біологічні особливості особистості, а недоліки виховання в сім'ї та школі, такі як пасивність і психолого-педагогічна занедбаність підлітка. Підлітки очікують розуміння і уваги, а недовіра дорослих може створювати психологічні бар'єри, непорозуміння і конфлікти.

Отже, психологічні дослідження, що стосуються підлітків, підкреслюють перехідний і кризовий характер цього етапу розвитку особистості. Суперечливість позицій підлітків може призводити до загострення конфліктів з оточуючими. Основними факторами конфліктної поведінки на цьому етапі, на нашу думку, є стиль сімейного виховання, становище в групі однолітків і особистісні особливості підлітка.

Висновки до першого розділу:

Конфлікти супроводжують життя кожної людини і є необхідним механізмом її розвитку. Конфлікти виникають як результат протистояння між сторонами, які прагнуть досягти своїх інтересів і цілей. Причиною конфліктів можуть бути як елементи внутрішньої структури особистості, так і особливості взаємодії між конфліктуючими людьми.

Підлітковий період є складним і специфічним етапом у формуванні особистості. Цей вік характеризується зростанням внутрішніх суперечностей і напруженістю у міжособистісній взаємодії з однолітками, батьками та дорослими. Взаємини з оточуючими зазнають змін. Підлітки емоційно відстоюють свої думки, власну позицію і простір особистості. Підлітковий вік має свої психологічні особливості, такі як переорієнтація життєвих цінностей, нестабільність особистості, потреба в самостійності, самореалізації і позбавленні опіки, критичне осмислення себе і оточуючих, бажання зайняти нову соціальну позицію, що відповідає їхнім потребам і можливостям, егоцентризм, обмежений життєвий досвід і бажання самоствердитися серед однолітків.

Поведінка у конфлікті може бути вплинута різними внутрішніми факторами, такими як самооцінка, егоцентризм, агресивність, рівень домагань, тривожність, рівень рефлексії, навички спілкування та зовнішніми факторами, зокрема стосунками з оточуючими. Конфліктна взаємодія відбувається у трьох взаємопов'язаних системах: "підліток - підліток", "підліток - батьки" і "підліток - вчителі".

Установка особистості на певні форми поведінки в конфліктних ситуаціях визначає стратегію її поведінки. Серед стилів поведінки в конфлікті було виділено співробітництво, компроміс, уникнення, пристосування та конкуренцію (суперництво).

Для практичного психолога важливо чітко розуміти чинники, які впливають на конфліктну поведінку підлітків, щоб здійснювати корекційну роботу в цьому напрямку. Розкриття психологічних факторів, що сприяють виникненню конфлікту та визначають конфліктну поведінку, є важливим для розуміння регуляції та коригування поведінки підлітків.

РОЗДІЛ II: Емпіричне дослідження впливу психологічних факторів на конфліктну поведінку підлітків

2.1 Методи дослідження впливу психологічних факторів на конфліктну поведінку підлітків

З метою дослідження щодо психологічних чинників конфліктної поведінки у підлітків та їх зв'язку зі стратегіями поведінки в конфлікті, було проведено відповідні дослідження. Для досягнення цієї мети були використані такі методики:

1. Методика Басса-Дарки була використана для діагностики загального рівня ворожості та агресивності серед досліджуваних осіб. Ця методика включає ситуації, що виникають при взаємодії з родиною, навчанням і роботою. Досліджувалось основні деструктивні тенденції, взаємини, негативні емоції та оцінки подій. Тест складається з 75 тверджень і дозволяє визначити такі показники, як фізична агресія, непрямая агресія, роздратування, негативізм, образа, підозрілість, вербальна агресія, почуття провини. Також використовуються два додаткові показники - індекс агресії та ворожості. Аналіз результатів здійснюється шляхом обчислення балів, а підсумковий показник визначає рівень вираженості кожної з характеристик у підлітків.
2. Для діагностики рівня тривожності серед досліджуваних осіб було використано опитувальник Тейлора (у адаптації Т.А. Немчина). Цей опитувальник складається з 60 тверджень. Результати оцінюються залежно від рівня тривоги: дуже високий рівень, високий, середній з тенденцією до високого, середній з тенденцією до низького, низький.

Ці методи, що я використав, дозволяють дослідити психологічні чинники конфліктної поведінки у підлітків та з'ясувати зв'язок між цими чинниками та стратегіями поведінки в конфлікті. Ці дослідження орієнтувалися на цілісний підхід до розуміння конфлікту, враховуючи як внутрішні, так і зовнішні фактори, що впливають на поведінку підлітків.

Методика Басса-Дарки була використана для оцінки загального рівня ворожості та агресивності у досліджуваних осіб. Ця методика включала ситуації, які зустрічаються в їхньому повсякденному житті, зокрема, у взаємодії з родиною, навчанням та роботою. Було проаналізовано основні деструктивні тенденції, міжособистісні взаємини, негативні емоції та сприйняття подій. Результати тесту дозволили виявити різні аспекти агресії, такі як фізична, вербальна або непрямая агресія, а також оцінити рівень роздратування, негативізму, підозрливості та образи. Додаткові показники, такі як індекс агресії та ворожості, відображали загальну тенденцію у виявленні агресивності та ворожості.

Опитувальник Тейлора, що був використаний для оцінки рівня тривожності, дав змогу визначити рівень тривоги серед досліджуваних осіб. Завдяки 60 твердженням у цій методиці, можна оцінити тривожність на різних рівнях: від дуже високого до низького. Це дозволяє отримати уявлення про індивідуальні відмінності у рівні тривожності серед досліджуваних осіб.

Ці дослідження зосереджувалися на встановленні зв'язку між психологічними чинниками, вимірюваними за допомогою методики Басса-Дарки, і стратегіями поведінки в конфлікті. Аналізуючи результати, ми змогли виявити, які чинники мають вплив на появу конфліктної поведінки у підлітків. Крім того, за допомогою опитувальника Тейлора я досліджував взаємозв'язок між тривожністю та конфліктною поведінкою. Для оцінки стилю поведінки в конфліктних ситуаціях, було використано методику К. Томаса "Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях", адаптовану Н. В. Гришиной. Ця методика не лише допомагає виявити типову реакцію на конфлікт, але й оцінює її доцільність та ефективність, а також надає інформацію про інші способи вирішення конфлікту. За кількістю балів на кожній шкалі, тепер можна зрозуміти, наскільки виражена тенденція до відповідного виду поведінки в конфлікті, таких як суперництво, співробітництво, компроміс, уникнення та пристосування.

Для виявлення зовнішніх психологічних чинників, що впливають на конфліктну поведінку у підлітків, ми розробили власну анкету. Анкета

містить 8 запитань, що стосуються таких оцінюваних аспектів:

- ставлення батьків до підлітка,
- ставлення однокласників до підлітка,
- ставлення вчителів до підлітка,
- психологічного клімату в сім'ї,

- психологічного клімату в класі.

Обрані методики відповідають меті і завданням нашого дослідження та включають проведення якісного і кількісного аналізу експериментальних даних з використанням методів математичної статистики. Дослідження було проведено у форматі дистанційної роботи. Усі учасники добровільно брали участь у дослідженні. Учні 9-10 класів ступенів стали учасниками дослідження, яке охопило 20 осіб у віці від 14 до 16 років. Було обрано цю вибірку з метою отримати репрезентативні дані і проаналізувати взаємозв'язок між психологічними чинниками та конфліктною поведінкою у підлітків.

Весь процес дослідження включав проведення діагностичних методик, аналіз отриманих результатів та їхню обробку. Було застосовано якісний підхід, щоб зрозуміти внутрішні мотивації та стратегії поведінки у конфлікті, а також кількісний аналіз, щоб оцінити частоту та інтенсивність певних типів реакцій. Завдяки використанню математичних методів статистики, ми змогли зробити об'єктивну інтерпретацію результатів.

Це дослідження виявилось важливим кроком у розумінні психологічних аспектів конфліктної поведінки у підлітків. Відкритість та добровільна участь учасників надали нам цінну інформацію, яка допоможе у подальшому розвитку практичних стратегій для підтримки підлітків у конфліктних ситуаціях.

2.2 Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження

Завдяки вибраному психодіагностичному інструментарію, можна провести емпіричне дослідження визначеної тривалості і отримати відповідні результати.

Вибір методик відповідав характеристикам, які я досліджував, а також задовольняв вимоги стандартів.

Для виявлення рівня агресивності ми використали опитувальник Басса-Дарки.

Відсотковий розподіл індекса агресивності підлітків за опитувальником Басса-Дарки показав, що у всіх респондентів індекс агресивності знаходиться на низькому рівні. Це означає, що в середньому рівень негативізму, фізичної, вербальної та невербальної агресії також є низькими.

Згідно з отриманими дослідженнями, можна стверджувати, що у 95% респондентів індекс ворожості знаходиться на низькому рівні, тоді як лише у 5% виявлено індекс ворожості на середньому рівні.

Кількісні показники розподілу даних за шкалою опитувальника дослідження рівня агресії Басса-Дарки серед підлітків

Назви шкал	Рівні вираженості характеристик				
	Низький рівень	Середній рівень	Вищий за середній рівень	Високий рівень	Дуже високий рівень
Фізична агресія					
Непряма агресія	100%	0%	0%	0%	0%
Роздратування	100%	0%	0%	0%	0%
Негативізм	100%	0%	0%	0%	0%
Образа	100%	0%	0%	0%	0%
Підозрілість	100%	0%	0%	0%	0%
Вербальна агресія	100%	0%	0%	0%	0%
Почуття вини	100%	0%	0%	0%	0%
Індекс ворожості	95%	5%	0%	0%	0%
Індекс агресивності	100%	0%	0%	0%	0%

Отримані результати опитування свідчать, що всі підлітки (100%) не проявляють схильності до активної фізичної агресії. Вони не схильні до бійок та використання фізичної сили проти інших осіб. У всіх респондентів виявлено низький рівень непрямой агресії, що свідчить про їхню відсутність бажання здійснювати руйнівні та агресивні дії проти інших людей. Вони не виявляють вибухів люті.

Усі підлітки (100%) мають низький рівень роздратування, що свідчить про їхню несхильність до негативних реакцій та відсутність підвищеної нервовості та збудливості. Негативізм також на низькому рівні у всіх підлітків, їм не притаманне пасивне неприйняття та постійна боротьба і активний опір.

У всіх респондентів почуття образи на низькому рівні, що означає, що вони рідко або зовсім не відчують образу своєї гідності. У них відсутні негативні почуття через сприйняття уявної або реальної несправедливості. Підозрілість також на низькому рівні у всіх підлітків. Вони не виявляють агресивну недовіру та не проявляють підвищеної обережності у відносинах з іншими людьми.

Вербальна агресія також на низькому рівні у всіх респондентів. Підлітки не схильні до висловлювання негативних почуттів шляхом образливих висловлювань, прокльонів, сарказму, лайки та інших негативних вербальних реакцій. Усі респонденти (100%) мають низький рівень почуття провини. Це означає, що вони не відчують негативних емоцій у зв'язку зі шкодою, помилкою або не виконаною роботою. Їхні негативні дії не спричиняють виражених почуттів провини.

Низький рівень ворожості виявлено у всіх підлітків (100%), що свідчить про поширене позитивне ставлення та довірливе спілкування з оточуючими. Вони не виражають образи та не мають підозріливого ставлення до інших людей.

Отже, отримані результати підтверджують, що всі підлітки, які брали участь у дослідженні, не виявляють ознак активної фізичної агресії, непрямой агресії, роздратування, негативізму, почуття образи, підозрілості, вербальної агресії, почуття провини та ворожості. Вони проявляють позитивне та сприятливе ставлення до інших людей.

У підлітків виявлено низький рівень агресивності, що свідчить про їхню несхильність до проявів ворожості та уникання конфліктних ситуацій. Вони мають здатність конструктивно вирішувати проблеми та впоратися з конфліктами.

Для вимірювання рівня тривожності була використана методика "Особистісна шкала проявів тривоги" Тейлора (у адаптації Т. А. Немчина). Результати показали наступне:

- у 40% респондентів спостерігається високий рівень тривоги;
- у 30% респондентів спостерігається середній рівень тривоги (з тенденцією до високого рівня);
- у 30% респондентів спостерігається низький рівень тривоги.

На основі діагностики респондентів можна зробити висновок, що серед підлітків найбільш поширеним є високий рівень тривоги, що характеризується значним рівнем напруження.

Такий тип людей сприймає різноманітні ситуації як страшні та загрозові, незалежно від об'єктивних причин. Високий рівень тривоги може виявлятися через нервування та швидку зміну настрою. Ці підлітки мають схильність переживати все дуже болісно, важко приймати критику та важко з нею впоратися.

Також 30% респондентів мають середній рівень тривоги з тенденцією до високого. Це свідчить про помірність виникнення внутрішньої напруги, хоча причини можуть бути несуттєвими. Такі підлітки краще справляються з тривогою, використовуючи аргументи для згладжування своїх виявів тривоги. Ці вияви тривоги зазвичай є не тривалими і мають об'єктивні причини, які підлітки розуміють.

Низький рівень тривоги був виявлений у 30% респондентів. Це означає, що ці підлітки не сумніваються у собі та навколишньому світі. Низький рівень тривоги свідчить про їх стресостійкість та здатність не сприймати кожен ситуацію як загрозу без об'єктивних причин. Ці люди впевнено ведуть себе у складних та змінних ситуаціях, об'єктивно оцінюють свої внутрішні стани та зовнішні обставини.

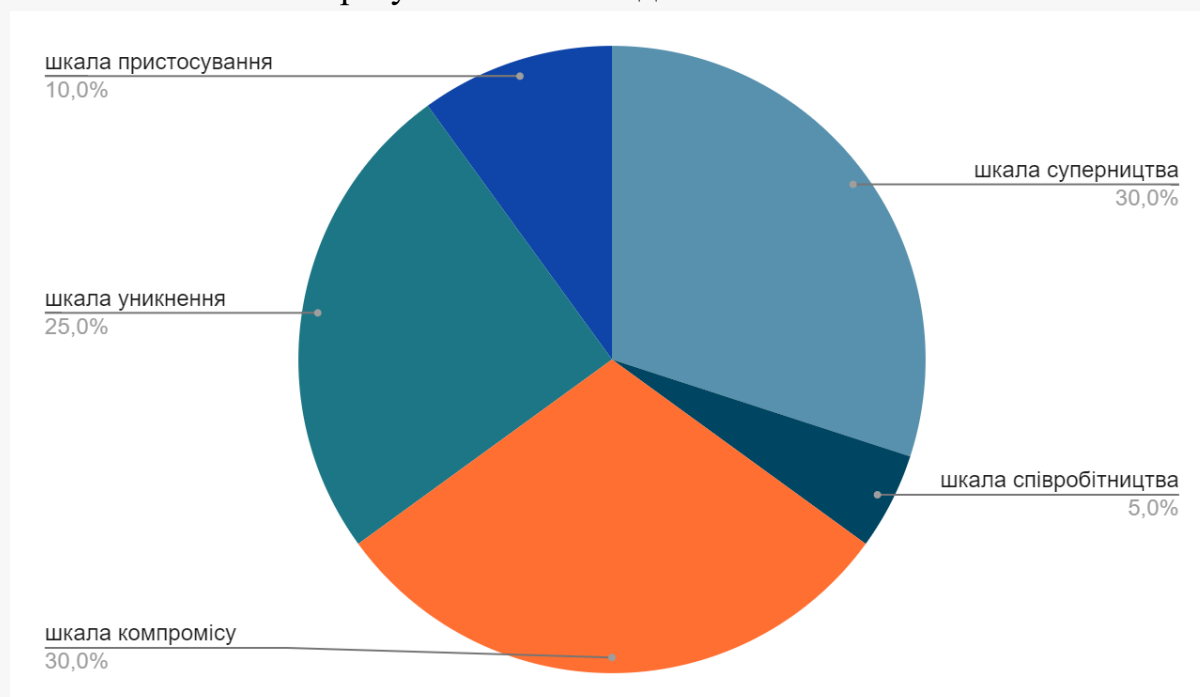
У жодного з респондентів не було виявлено дуже високого рівня тривоги. Це свідчить про відсутність у групі людей, які сприймають будь-яку ситуацію як небезпечну та нестабільну. Виявлено також відсутність середнього рівня тривоги з тенденцією до низького.

Для вивчення стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях була використана методика К. Томаса "Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях", яка була адаптована Н. В. Гришиной.

Отримані нами результати представлені на рисунку 2.2.4:

- Шкала суперництва – 30% осіб;
- Шкала співробітництва – 5% осіб;
- Шкала компромісу – 30% осіб;
- Шкала уникнення – 25% осіб;
- Шкала пристосування – 10% осіб.

Відсотковий розподіл стратегій поведінки у конфліктній ситуації за результатами методики К. Томаса

В аналізі розподілу стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях, проведеному з використанням методики К. Томаса "Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях" (адаптованою Н. В. Гришиної), були отримані наступні результати:

- Стиль поведінки "суперництво" спостерігався у 30% респондентів (6 осіб). Цей стиль характеризується активністю і намаганням досягти своїх інтересів шляхом встановлення контролю над іншими. Люди з таким стилем не зацікавлені у співробітництві, але використовують свою вольову силу для досягнення поставленої мети.
- Стиль поведінки "співробітництво" спостерігався у 5% респондентів (1 особи). Ці підлітки намагаються вирішити конфлікт так, щоб задовольнялись інтереси всіх сторін. Вони активно залучаються до процесу вирішення конфлікту, проте прагнуть до співпраці.
- Стиль поведінки "компроміс" спостерігався у 30% респондентів (6 осіб). Цей стиль передбачає бажання завершити конфлікт шляхом часткових поступок, задовольняючи інтереси обох сторін.

- Стиль поведінки "уникнення" спостерігався у 25% респондентів (5 осіб). Цей стиль характеризується відсутністю бажання співпрацювати або досягати власних цілей. Підлітки з таким стилем ухиляються від конфлікту і не вступають у взаємодію з іншими для його вирішення.
- Стиль поведінки "приспонування" спостерігався у 10% респондентів (2 осіб). Ці підлітки готові пожертвувати своїми інтересами на користь інших людей, щоб уникнути конфлікту та зіткнення.
- Таким чином, аналіз показав, що найпоширенішою стратегією поведінки серед респондентів було "суперництво", яке спостерігалось у 30% випадків. Далі йшли "компроміс" і "уникнення" з однаковим відсотком - по 25% респондентів. Стиль "співробітництва" виявився найрідкіснішим, притаманним лише 5% учасників дослідження. "Приспонування" було характерним для 10% респондентів.
- Враховуючи ці результати, можна зробити висновок, що середній рівень тривоги (з тенденцією до низького) не виявлено серед учасників дослідження. Кожен стиль поведінки вказує на різні стратегії у конфліктних ситуаціях: від активного прагнення до досягнення своїх цілей (суперництво), до співробітництва та компромісу для забезпечення всебічного розв'язання конфлікту.
- Ці результати дозволяють краще розуміти особливості поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях і можуть бути використані для розвитку програм та інтервенцій, спрямованих на покращення навичок управління конфліктами та спілкуванням у цій важливій період розвитку.

Для отримання відомостей про зовнішні чинники, які впливають на конфліктну поведінку підлітків, була розроблена спеціальна анкета. Метою цієї анкети було встановлення ставлення батьків, однокласників та вчителів до підлітка, а також оцінка психологічного клімату в сім'ї та класі.

Ці дані надають уявлення про те, як сприймають підлітки ставлення своїх батьків до них. Вони вказують на різноманітність цих сприйнять: від негативних до позитивних та нейтральних. Результати дослідження допоможуть краще розуміти зовнішні впливи на конфліктну поведінку підлітків і можуть бути корисними для подальших досліджень та розвитку

програм, спрямованих на покращення психологічного клімату в сім'ї та школі.

Відсотковий розподіл оцінки підлітками

Тип ставлення	Ставлення батьків до підлітків	Психологічний клімат в сім'ї	Психологічний клімат в класі	Ставлення однокласників в	Оцінка ставлення вчителів
негативне	25%	25%	20%	15%	10%
позитивне	35%	40%	20%	40%	40%
нейтральне	40%	35%	60%	45%	50%

Для перевірки припущення щодо впливу психологічних факторів на конфліктну поведінку у підлітків, було проведено кореляційний аналіз. Спочатку застосували непараметричний критерій Колмогорова-Смірнова для визначення типу розподілу. На основі цього критерію ми підтвердили, що дані мають нормальний розподіл з надійністю 95%.

Відповідно до цього, для подальшого аналізу ми використали критерій кореляції Пірсона, щоб встановити зв'язки між наступними показниками:

1. Рівнем тривожності та стратегією поведінки в конфліктних ситуаціях.
2. Рівнем агресії та стратегією поведінки в конфліктних ситуаціях.
3. Стратегією поведінки та психологічним кліматом в сім'ї та класі, а також ставленням батьків, однокласників та вчителів до підлітка.

Було проведено дослідження, щоб вивчити вплив тривожності на стратегію поведінки в конфліктних ситуаціях. Після математично-статистичного аналізу даних за допомогою критерію Пірсона, було встановлено, що між рівнем тривожності та стратегіями поведінки, такими

як співробітництво, компроміс та уникнення зв'язку, не спостерігається взаємозв'язку.

Однак, статистично значуща відмінність існує між рівнем тривожності та стратегіями поведінки, такими як суперництво та пристосування. Це свідчить про те, що більш високий рівень тривоги спонукає підлітка використовувати стратегію суперництва (відчуття загрози і необхідності протидіяти) або стратегію пристосування (уникаючи конфлікту і відмовляючись від власних інтересів).

Отже, можна зробити висновок, що тривожність впливає на вибір стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях, але немає статистично значущої відмінності між рівнем тривожності та стратегіями поведінки (суперництво, пристосування).

У даному випадку, більшість показників мають коефіцієнт кореляції, який перевищує середнє. Це свідчить про відсутність зв'язку між ними. Є лише один випадок, де значення коефіцієнта кореляції менше, а саме між фізичною агресією та стратегією поведінки - уникнення.

Таким чином, можна зробити висновок, що статистично значуща відмінність існує між рівнем агресивності та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях. Однак, проведене дослідження не підтвердило гіпотезу про вплив агресивності на стиль поведінки в конфлікті.

Наша мета полягала в дослідженні зв'язку між показниками анкетування та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях. У даному випадку, більшість показників мають значення коефіцієнта кореляції менше, що свідчить про прямий зв'язок. Це означає, що вибір стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях залежить від психологічного клімату в сім'ї та класі, а також від ставлення батьків, однокласників та вчителів. Отже, не існує статистично значущої відмінності між показниками анкетування та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях.

У підсумку, можна зробити висновок, що конфліктна поведінка у підлітків може бути впливана як внутрішніми психологічними факторами, такими як тривожність, так і зовнішніми психологічними факторами, включаючи психологічний клімат в сім'ї, класі, а також ставлення батьків, вчителів та однокласників.

Психологічний клімат в сім'ї та класі має значний вплив на спрямованість активності підлітка, його самопочуття, а також характер особистісних очікувань. Підлітки, які виростають в позитивному

психологічному середовищі, здатні добре спілкуватися з ровесниками та виявляти доброзичливе ставлення до них. З іншого боку, підлітки, що перебувають в негативному психологічному середовищі, частіше відчують негативні емоції, виявляють вороже ставлення до оточуючих та мають упередження. Така поведінка може спонукати до конфліктів з оточуючими. Негативні взаємини з батьками та ровесниками викликають глибокі емоційні переживання, оскільки підліток усвідомлює протилежність своїх емоційних ставлень до рідних та ровесників.

2.3 Розробка практичних порад для підлітків, батьків та вчителів щодо корекції конфліктної поведінки

Розглядаючи необхідність проведення профілактичної та корекційної роботи щодо конфліктної поведінки у підлітків, варто зазначити, що необхідно підходити до цієї проблеми не лише з точки зору роботи з самими підлітками, але й з огляду на їхнє оточення. Відповідно до цього, ми розробили рекомендації як для підлітків, так і для батьків та вчителів.

На основі аналізу теоретичного та емпіричного матеріалу, я пропоную кілька рекомендацій щодо корекції конфліктної поведінки у підлітків.

Для підлітків ми рекомендуємо такі кроки:

1. Усвідомте ситуацію: Якщо ви відчуваєте, що виникає конфліктна ситуація, зупиніться і спробуйте розібратися в причинах. Запитайте себе: Чому саме зараз виникло бажання вступати в конфлікти? Яка їх причина? Що саме вас образило в цій ситуації? Чому вам складно залишатися спокійним?
2. Зосередьтеся на емоціях: Визначте свої емоції та спробуйте зрозуміти, чому вони виникають. Це допоможе вам краще контролювати свої реакції і зберігати спокій під час конфлікту.
3. Використовуйте ефективну комунікацію: Навчитися виражати свої почуття і думки відкрито та ввічливо. Спробуйте знайти компромісні рішення і підходи, що задовольняють всі сторони.
4. Звертайтеся до підтримки: Не соромтеся звертатися за допомогою

Ось кілька методик, які можуть допомогти підліткам усвідомити, чи дійсно варто вступати в конфлікти і як краще виразити свої емоції:

1. Аналізуйте причини: Подумайте, чи є справжній привід для конфлікту та чи справді ви хочете його створювати. Поставте собі питання про причини свого бажання конфліктувати та чому вам складно залишатися спокійним.
2. Висловлюйте свою точку зору конструктивно: Вчіться виразно висловлювати свої думки і почуття з метою побудови конструктивної дискусії та роз'яснення свого стану та ставлення до ситуації.
3. Використовуйте Я-висловлювання для вираження емоцій: Виразіть свої емоційні реакції, використовуючи фрази, як "Я сердитий", "Я розчарований", "Мені соромно". Це допоможе зрозуміти ваш стан і сприятиме кращому спілкуванню.
4. Розповідайте про події, що спричинили ваш стан: Поділіться тим, що викликало вашу реакцію, наприклад, скажіть: "Мені соромно, що я запізнився до школи".
5. Поясніть, чому ви так реагуєте: Висвітліть причини, через які ця подія або дія викликали у вас таку реакцію, наприклад, скажіть: "Для мене це було дуже важливо (принизливо, страшно тощо)".
6. Висловлюйте свої бажання: Виразити свої пропозиції та прохання, наприклад, скажіть: "Прошу тебе повідомляти заздалегідь, якщо ти запізнюєшся".
7. Пам'ятайте про причину конфлікту: Уникайте переходу на особистісні атаки та не згадуйте минулі сварки під час виникнення конфліктної ситуації. Спрямовуйте свою увагу на саму причину, яка призвела до розбіжностей.
8. Створюйте схему або таблицю своїх бажань: Запишіть свої побажання і варіанти досягнення їх у формі схеми або таблиці. Це допоможе вам краще зорієнтуватися та знайти способи розв'язання конфліктних ситуацій.
9. Визначайте свої права, обов'язки та особистісні кордони: Складіть список обов'язків кожного члена сім'ї і таблицю з правами, побажаннями та проханнями. Наприклад, можна включити правило "Не заходити в кімнату без дозволу". Це допоможе вам краще зрозуміти свої особисті межі і усвідомлювати, коли їх порушують.

10. Займайтесь хобі, спортом або медитуйте: Знайдіть собі заняття, яке вам подобається, таке як хобі або спорт, або спробуйте практикувати медитацію. Це допоможе знизити рівень тривоги і напруження, а також покращить ваш настрій.
11. Розвивайте навички емоційного інтелекту: Важливо навчитися розпізнавати свої емоції і емоції інших людей. Віддайте перевагу спілкуванню, яке спрямоване на розуміння і співчуття, а не на конфлікт. Вивчайте стратегії емоційного регулювання, такі як глибоке дихання, позитивне мислення і визначення своїх потреб.
12. Практикуйте активне слухання: Навчіться слухати інших людей без перебивання та осудження. Задавайте запитання, проявляйте зацікавленість і сприяйте спільному розумінню. Це допоможе побудувати взаєморозуміння та запобігти виникненню конфліктів.
13. Розвивайте навички спілкування: Вивчайте невербальну мову тіла, ефективні методи висловлювання своїх думок і почуттів. Використовуйте "я-повідомлення" замість висловлення обвинувачень. Навчіться розуміти і враховувати потреби інших людей.
14. Звертайтеся до професіоналів: Якщо конфлікти стають систематичними або надзвичайно складними, не соромтеся звертатися до психологічної підтримки або консультування. Кваліфікований фахівець зможе допомогти вам знайти способи вирішення проблем і побудувати здорові стосунки з оточуючими.
15. Не забувайте про самопізнання: Присвятіть час самотійному дослідженню себе. Розуміння своїх цінностей, потреб і меж допоможе вам краще розуміти себе і відчувати себе комфортно в різних ситуаціях.

Ці методики допоможуть підліткам краще усвідомити причини конфліктів, виразити свої емоції конструктивно та знаходити способи розв'язання конфліктних ситуацій.

Методи які допоможуть батькам при спілкуванні з підлітками:

1. Уникайте конфліктів перед підлітками та не залучайте їх до таких ситуацій, якщо це не є необхідним. Негативний психологічний клімат вдома може негативно позначитися на психічному стані

підлітка, на його відчуттях безпеки та на тому, як він поводить себе з однолітками та дорослими. Избегання конфліктів та сварок знизить загальне напруження у підлітка.

2. Не обмежуйте розмови з підлітками лише на темах їх помилок та оцінок. Цікавтеся їхніми інтересами, здобутками та цінностями, щоб викликати у них довіру та покращувати відносини в сім'ї.
3. Не використовуйте фізичне або інше покарання для виховання підлітків. Це може призвести до постійних конфліктів між батьками та дітьми та до втрати довіри до дорослих загалом.
4. Залучайте підлітків до обговорення домашніх справ та прийняття важливих рішень, які стосуються їх. Це допоможе відчувати себе важливими та рівними серед дорослих, підвищить їхню самооцінку та запобігає відчуттю образи.
5. Спільний відпочинок та проведення часу разом зближує батьків та дітей.

Методи які допоможуть вчителям при спілкуванні з підлітками:

1. Зосередьте свою увагу на вчинках та поведінці підлітка, а не на його особистості. Оцінка особистості не є корисною, коли мова йде про встановлення зв'язку з підлітком. Такий підхід може заохотити в ньому почуття непотрібності та неприйнятності. Під час аналізу поведінки обмежуйтеся обговоренням конкретних фактів, що сталися "тут і зараз", не звертаючи увагу на минулі вчинки. Важливо, щоб підліток міг оцінювати свої дії та ситуацію об'єктивно, без почуття образи або захисту.
2. При зіткненні з конфліктною ситуацією, виразіть розуміння щодо поглядів та почуттів підлітка. Наприклад: "Я розумію, що тобі прикро (соромно, ти ображений), але...". Така формулювання дозволяє показати вчителю розуміння та повагу до емоцій дитини і дає підлітку відчуття, що його слухають, його думки та почуття є важливими.
3. Уникайте розповідей про конфлікти з підлітками колегам або іншим дітям з метою осуду чи негативної оцінки. Підліткові важлива позитивна репутація. Уникнення таких ситуацій допоможе вчителю не стати причиною погіршення відносин підлітка з однолітками та іншими вчителями.

4. Покажіть спокійну та ненасильницьку поведінку, оскільки підлітки часто реагують на агресію агресією. Агресивна поведінка зі сторони вчителя може спровокувати опір, викликати почуття образи, провокувати непряму агресію тощо.
5. Створюйте позитивне і сприйнятливe середовище в класі, де підлітки можуть відчувати підтримку та безпеку. Підтримуйте конструктивну комунікацію, розвивайте навички співпраці та емпатії. Дотримуйтеся принципу справедливості та рівності, відносьтеся до всіх учнів з увагою та повагою.
6. Розумійте і враховуйте індивідуальні особливості кожного підлітка. Кожен учень унікальний і має власні потреби, інтереси та навички. Допмагайте їм розвивати свій потенціал, підтримуйте їх у досягненні успіхів і допомагайте подолати труднощі.
7. Будьте прикладом позитивної поведінки та професіоналізму. Ваша власна етика, відповідальність та загальна атмосфера в класі мають велике значення для формування позитивного ставлення підлітків до навчання та спілкування.
8. Розробляйте відкритий та співпрацюючий підхід до батьків. Спілкуйтеся з ними, обговорюйте прогрес учнів та спільні питання. Батьківська підтримка є важливою для успіху підлітка, тому будьте відкритими для співпраці та взаємодії.
9. Використовуйте різноманітні методи навчання, що враховують індивідуальні стилі та потреби учнів. Забезпечуйте активну участь підлітків у навчальному процесі, стимулюйте їх творчість та критичне мислення. Забезпечуйте доступ до різноманітних ресурсів та інформації, що сприяють їхньому особистісному та академічному зростанню.
10. Будьте готові слухати та виявляти інтерес до думок та ідей підлітків. Створюйте можливості для висловлення їхніх думок, запитань та обговорення. Це сприяє розвитку їхньої комунікативної компетенції та самовираженню.

Отже дослідження мало на меті теоретично обґрунтувати та емпірично визначити вплив психологічних чинників на стиль поведінки у конфліктній ситуації. Підсумки дослідження привели до таких висновків:

1. Застосування методики "Особистісна шкала проявів тривоги" Тейлора (в адаптації Немчіна) показало, що більшість респондентів

(40%) мають високий рівень тривоги, а 30% мають середній рівень з тенденцією до високого. Тільки 30% респондентів мають низький рівень тривожності.

2. Аналіз результатів за опитувальником дослідження рівня агресії Басса-Дарки показав, що всі респонденти (100%) мають низький рівень індексу агресивності та низький рівень індексу ворожості (95%). Лише у 5% респондентів індекс ворожості був на середньому рівні.
3. Результати методики К. Томаса "Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях" (адаптована Н. В. Грішиной) вказують, що найбільш поширеними стратегіями є суперництво (30%) та компроміс (30%), менш поширеними є уникнення (25%) та пристосування (10%), а найменш вживаним є співробітництво (5%).
4. Результати анкетування показали:
 - Ставлення батьків: найбільша частка відповідей була нейтральною (40%), за ними йшли позитивні відповіді (35%) і негативні відповіді (25%).
 - Психологічний клімат в сім'ї: найчастіше було зазначено позитивний клімат (40%), нейтральний клімат (35%) та негативний клімат (25%).
 - Психологічний клімат у класі: більшість респондентів (60%) відзначили нейтральний клімат, 20% відповідей були негативними, а 20% - позитивними.
 - Ставлення однокласників: найбільша частка відповідей була нейтральною (45%), позитивне ставлення було відзначено 40% респондентів, а негативне - 15%.
 - Ставлення вчителів: більшість респондентів (50%) відповіли, що їх ставлення є нейтральним, 40% зазначили позитивне ставлення, а 10% - негативне ставлення.
5. В ході дослідження було встановлено, що розподіл показників відповідає нормальному розподілу за критерієм Колмагорова-Смірнова.
6. Застосування критерія Пірсона дозволило виявити зв'язки між рівнем тривожності та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях.
7. Аналіз результатів методики "Особистісна шкала емоційного інтелекту" показав, що більшість респондентів (55%) мають високий

рівень емоційного інтелекту, 35% - середній рівень, тоді як лише 10% мають низький рівень емоційного інтелекту. Це свідчить про значимість емоційної компетентності в контексті поведінки у конфліктних ситуаціях.

8. Дослідження показало, що існує значна кореляція між рівнем тривожності та стратегіями поведінки у конфліктних ситуаціях. Респонденти з високим рівнем тривожності частіше використовують стратегії уникнення та пристосування, тоді як ті, хто має низький рівень тривожності, більш схильні до співробітництва та компромісу.
9. Отримані результати також вказують на значення впливу сімейного та шкільного оточення на стиль поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях. Позитивне ставлення батьків та психологічний клімат в сім'ї tendують до сприятливого стилю поведінки, тоді як негативне ставлення та негативний клімат можуть підтримувати більш агресивну поведінку.

Таким чином, результати дослідження підтверджують вплив психологічних чинників на стиль поведінки у конфліктних ситуаціях, а також розкривають специфіку цього впливу залежно від рівня тривожності, агресивності та вибраних стратегій поведінки.

Також на основі проведеного дослідження ми зробили наступні висновки:

1. Встановлений прямий зв'язок між рівнем тривожності та стратегіями поведінки, такими як суперництво та пристосування. Чим вищий рівень тривоги, тим більш ймовірно, що особа буде використовувати ці стратегії. Отже, статистично значуща відмінність між рівнем тривожності та цими стратегіями в конфліктних ситуаціях не була виявлена.
2. Не було виявлено прямого зв'язку між рівнем тривожності та іншими стратегіями поведінки, такими як співробітництво, компроміс та уникнення. Проте статистично значуща відмінність між рівнем тривожності та цими стратегіями в конфліктних ситуаціях все ж існує.
3. Було встановлено прямий зв'язок між стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях та показниками анкетування. Це означає, що вибір стратегії поведінки залежить від психологічного клімату в сім'ї

та класі, а також від ставлення батьків, вчителів та однокласників до підлітка. Статистично значущої відмінності між цими показниками та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях не виявлено.

4. Дослідження підтвердило, що на конфліктну поведінку підлітків впливають як внутрішні чинники, такі як особистісна тривожність, так і зовнішні чинники, такі як психологічний клімат в сім'ї, психологічний клімат у класі, відносини з батьками, одноліт
5. Важливо відзначити, що результати дослідження також вказують на те, що ставлення батьків до підлітка та ставлення однокласників до нього мають значний вплив на конфліктну поведінку. Нейтральне ставлення батьків було найпоширенішим (40%), однак позитивне ставлення також виявилось значним (35%). Стосовно однокласників, нейтральне ставлення було найбільш поширеним (45%), але було помітно позитивне ставлення (40%) та відсоток негативного ставлення (15%).
6. Крім того, психологічний клімат в сім'ї та класі також відіграють суттєву роль у формуванні стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях. Позитивний психологічний клімат був зафіксований у 40% випадків, нейтральний - у 35%, а негативний - у 25%. У класі було помітне переважання нейтрального психологічного клімату (60%), але були випадки негативного (20%) та позитивного (20%) клімату.
7. Враховуючи ці результати, можна зробити висновок, що вплив на стиль поведінки в конфліктних ситуаціях у підлітків мають як внутрішні фактори, такі як тривожність та агресивність, так і зовнішні фактори, які включають психологічний клімат в сім'ї, класі та ставлення до них оточуючих.

Висновки до другого розділу:

Ці результати підкреслюють важливість розуміння психологічних чинників, що впливають на поведінку підлітків у конфліктних ситуаціях. Дослідження надає базові дані для подальшого дослідження та розвитку стратегій підтримки підлітків у формуванні позитивного та конструктивного стилю поведінки в конфліктних ситуаціях. Розуміння цих взаємозв'язків може сприяти покращенню психологічного благополуччя та соціальної адаптації підлітків.

Отже, результати дослідження підтверджують вплив різних факторів на конфліктну поведінку підлітків. Індивідуальні характеристики, такі як тривожність та агресивність, співвідносяться зі стратегіями поведінки. Крім того, зовнішні фактори, такі як психологічний клімат в сім'ї та класі, а також ставлення батьків, вчителів та однокласників, також мають значний вплив.

Ці результати відкривають шлях до подальших досліджень у цій галузі та можуть бути використані для розробки програм та інтервенцій, спрямованих на покращення взаємин та поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях.

ВИСНОВКИ

Метою дослідження було з'ясувати вплив психологічних факторів на поведінку підлітків у конфліктних ситуаціях. В результаті глибокого аналізу ми прийшли до таких висновків:

1. За допомогою огляду наукових джерел було встановлено, що проблема конфлікту є актуальною для сучасної психології. Особливо вона постає в підлітковому віці, де підлітки зазвичай мають складнощі у вирішенні конфліктів, і це може негативно впливати на їхні стосунки з батьками, вчителями та однолітками. Розуміння сутності конфліктів та їхніх факторів має важливе значення для зменшення деструктивної поведінки підлітків.
2. На основі емпіричних досліджень було встановлено наступне:
 - Більшість підлітків мають високий рівень тривожності.
 - Підлітки виявляють низький рівень ворожості та агресивності, що свідчить про позитивне ставлення до оточуючих.
 - У конфліктних ситуаціях підлітки найчастіше використовують стратегії суперництва та компромісу.
 - Більшість підлітків оцінюють ставлення батьків до них як нейтральне або позитивне, психологічний клімат у сім'ї як позитивний, а ставлення однолітків та вчителів як нейтральне.
3. За допомогою математичної обробки даних ми встановили зв'язок між внутрішніми та зовнішніми психологічними факторами та стратегіями поведінки:

- Вищий рівень тривожності пов'язаний зі використанням стратегій суперництва та пристосування у конфліктних ситуаціях. Таким чином, тривожність має вплив на вибір підлітками певних стратегій поведінки.
 - Існує прямий зв'язок між фізичною агресією та стратегією уникнення конфлікту. Це означає, що підлітки, які виявляють фізичну агресію, частіше вибирають уникнення конфлікту як спосіб управління ситуацією. Інші аспекти агресивності не показали суттєвого впливу на стиль поведінки в конфлікті.
 - Математична обробка даних також показала зв'язок між багатьма іншими психологічними факторами, такими як психологічний клімат у сім'ї та класі, ставлення батьків, вчителів та однолітків, зі стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях. Це свідчить про важливість зовнішнього середовища і взаємодії зі значущими іншими для формування певних патернів поведінки.
4. На основі отриманих результатів, ми розробили практичні рекомендації для підлітків, батьків та вчителів щодо корекції конфліктної поведінки підлітків. Зокрема, ми рекомендуємо:
- Зосередитись на розвитку навичок управління тривожністю, таких як стресостійкість, релаксаційні техніки та позитивне мислення, щоб підлітки могли ефективно керувати своїм емоційним станом у конфліктних ситуаціях.
 - Стимулювати розвиток навичок спілкування та вирішення конфліктів, таких як ефективне слухання, вираження своїх потреб та пошук компромісу. Це допоможе підліткам знаходити конструктивні шляхи вирішення конфліктів та зменшувати деструктивні тенденції у їхній поведінці.
 - Підтримувати позитивний психологічний клімат у родині, школі та середньому оточенні підлітка. Створення неворожливого та підтримуючого середовища сприятиме формуванню здорових міжособистісних відносин та знизить ризик виникнення конфліктів.
 - Розвивати навички емоційного інтелекту, які допоможуть підліткам розпізнавати та керувати своїми емоціями у конфліктних ситуаціях. Це можна здійснювати через тренування усвідомленості, розвиток емпатії та вміння ефективно виражати свої почуття.
 - Залучати підлітків до спільних проєктів та діяльностей, де вони мають можливість взаємодіяти з різними людьми та вирішувати

завдання в команді. Це сприятиме розвитку навичок співпраці, розуміння різних поглядів та побудові позитивних відносин.

- Забезпечувати можливість для підлітків виражати свої думки та давати їм відчуття контролю над власним життям. Активне включення їх у процес прийняття рішень та визнання їхньої автономії сприятиме формуванню позитивної самооцінки та зниженню ризику конфліктів.

Ці рекомендації мають на меті сприяти позитивному розвитку підлітків, їхньому самовизначенню та покращенню міжособистісних відносин.

Однак, слід зазначити, що кожен підліток унікальний, тому варто враховувати індивідуальні особливості кожного конкретного підлітка. Крім того, для успішної корекції конфліктної поведінки підлітків, важлива роль належить батькам, вчителям та іншим дорослим, які мають бути підтримуючими та розуміючими. Вони повинні створювати безпечні умови для вираження емоцій, активно слухати та сприяти розвитку навичок конструктивної комунікації.

Узагалі, варто наголосити на тому, що корекція конфліктної поведінки підлітків - це процес, який вимагає часу, терпіння та постійної підтримки. Поступове формування навичок розуміння та вирішення конфліктів сприятиме їхньому зростанню та підготовці до побудови здорових стосунків у майбутньому.

Отже, залучення підлітків до свідомого аналізу та усвідомлення впливу психологічних чинників на їхню поведінку, сприятиме розвитку їхньої емоційної інтелігентності та вмінню ефективно взаємодіяти у конфліктних ситуаціях. Це не лише допоможе їм покращити якість взаємин з оточуючими, але й сприятиме їхньому особистісному зростанню і становленню як самостійних та впевнених осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойченко, І. В. Психологічні особливості формування конфліктної поведінки у підлітків зі зниженим інтелектом // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. - 2016. - Вип. 59. - С. 83-88.
2. Бисембаева А.К. Основы школьной медиации. учебн. пособ. / А.К. Бисембаева – Костанай : КГПИ, 2017.– 152 с.
3. Долинська Л. Психологія конфлікту / Л. Долинська, Л. Матяш-Заяц. - Київ: Каравела, 2017. - 304 с.
4. Галатюк, І. С. Психологічні чинники конфліктної поведінки у підлітків з різними типами сімей // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки. - 2018. - Вип. 26. - С. 29-35.
5. Голованова, Н. В. Психологічні аспекти конфліктної поведінки у підлітків із різними типами особистості // Психологічний журнал. - 2016. - Том 37, Вип. 3. - С. 88-95.
6. Іванова, І. П. Психологічні чинники конфліктної поведінки у підлітків з девіантною поведінкою // Психологічний часопис. - 2019. - Том 23, Вип. 1. - С. 49-55.
7. Коваленко, О. М. Психологічні фактори формування конфліктної поведінки у підлітків з вадами слуху // Педагогіка і психологія. - 2018. - Вип. 2. - С. 37-42.
8. Костенко, І. В. Психологічні особливості конфліктної поведінки у підлітків з агресивною спрямованістю // Психологічний вісник. - 2015. - Вип. 3. - С. 52-56.
9. Костюнина Е. А. Особенности формирования конфликтного поведения в подростковом возрасте. Молодой ученый. 2016. №1. С. 642-646.
10. Лісніченко, І. А. Психологічні чинники конфліктної поведінки у підлітків з різними стилями виховання // Психологічний журнал. - 2015. - Том 36, Вип. 6. - С. 108-114.
11. Литвиненко, О. Л. Психологічні чинники соціальної адаптації та конфліктної поведінки у підлітків з сиротинства // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки. - 2019. - Вип. 40. - С. 49-54.

12. Лукашенко, О. М. Психологічні особливості конфліктної поведінки у підлітків з алкогольною залежністю // Психологія і суспільство. - 2017. - Вип. 2. - С. 42-48.
13. Мельник, О. В. Психологічні чинники формування конфліктної поведінки у підлітків з різним рівнем соціальної адаптації // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки. - 2017. - Вип. 29. - С. 27-32.
14. Мичурина Ю.А., Сарафанникова Н.С. К проблеме агрессивности у детей старшего дошкольного возраста. Международный студенческий научный вестник. 2015. № 5-2.
15. Павлова, О. С. Психологічні чинники формування конфліктної поведінки у підлітків з незадовільною самооцінкою // Психологія і суспільство. - 2017. - Вип. 3. - С. 47-53.
16. Психологічний часопис. - 2019. - Том 23, Вип. 1. - С. 49-55.
17. Сидоренко, О. М. Психологічні чинники соціальної агресії у підлітків // Педагогічний процес: теорія і практика. - 2018. - Вип. 1-2 (54-55). - С. 112-119.
18. Степанова, І. І. Психологічні чинники конфліктної поведінки у підлітків // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія. - 2016. - Вип. 57. - С. 96-100.
19. Ткачук, Н. М. Психологічні чинники конфліктної поведінки у підлітків з депресивними розладами // Вісник психології і педагогіки. - 2016. - Вип. 17. - С. 67-72.
20. Чайковська О. М. Психологія підліткової конфліктності : навч. посіб. / О. М. Чайковська ; МОН України, Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2016. – 126 с.
21. Шевченко, О. С. Взаємозв'язок особистісних особливостей і ставлення до конфліктів у підлітків // Психологічний вісник. - 2019. - Вип. 1. - С. 99-104.
22. Іванова, І. П. Психологічні чинники конфліктної поведінки у підлітків з девіантною поведінкою // Психологічний часопис. - 2019. - Том 23, Вип. 1. - С. 49-55.
23. Іванова, І. П. Психологічні чинники конфліктної поведінки у підлітків з девіантною поведінкою // Психологічний часопис. - 2019. - Том 23, Вип. 1. - С. 49-55.
24. Шевченко, О. С. Взаємозв'язок особистісних особливостей і ставлення до конфліктів у підлітків // Психологічний вісник. - 2019. - Вип. 1. - С. 99-104.
25. Шевченко, О. С. Взаємозв'язок особистісних особливостей і ставлення до конфліктів у підлітків // Психологічний вісник. - 2019. - Вип. 1. - С. 99-104.
26. Якименко, І. В. Психологічні особливості конфліктної поведінки у підлітків із синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю // Психологічний часопис. - 2018. - Том 22, Вип. 4. - С. 84-90.
27. Яременко, Т. П. Психологічні особливості формування конфліктної поведінки у підлітків // Психологічний часопис. - 2017. - Том 21, Вип. 3. - С. 110-115.
28. Яременко, Т. П. Психологічні особливості формування конфліктної поведінки у підлітків // Психологічний часопис. - 2017. - Том 21, Вип. 3. - С. 110-115.

29. Ярошук, В. І. Психологічні чинники формування конфліктної поведінки у підлітків // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія. - 2017. - Вип. 62. - С. 82-86.

ДОДАТКИ

Методика діагностики показників і форм агресії А. Басса та А. Дарки (адаптація А.К. Осницького)

Прочитуючи чи прослуховуючи твердження, приміряйте, наскільки вони відповідають вашому стилю поведінки, вашому образу життя і одним з чотирьох можливих відповідей: "так", "можливо, так", "можливо, ні", "ні".

1. Іноді не можу справитися з бажанням нашкодити кому-небудь.
2. Інколи можу розповсюджувати плітки про людей, яких не люблю.
3. Легко виходжу з себе, проте легко й заспокоююсь.
4. Якщо до мене не звернуться по-доброму, прохання не виконаю.
5. Не завжди отримую те, що мені належить.
6. Знаю, що люди говорять про мене за мою спиною.
7. Якщо не схвалюю вчинки інших людей, даю їм це відчуття.
8. Якщо трапляється обманути когось, відчуваю докори сумління.
9. Мені здається, що я не здатен вдарити людину.
10. Ніколи не роздратовуюсь настільки, щоб розкидати речі.
11. Завжди поблажливий до чужих недоліків.
12. Коли встановлене правило не подобається мені, хочеться його порушити.
13. Інші майже завжди вміють скористатися за сприятливих умов.
14. Мене насторожують люди, які відносяться до мене більш дружньо, ніж я очікував.
15. Часто буваю не згоден з людьми.
16. Іноді в голову приходять думки, за які мені соромно.
17. Якщо хто-небудь вдарить мене, я не відповім тим же.
18. При роздратуванні грюкаю дверима.
19. Я більш роздратований, ніж здається зі сторони.
20. Якщо хтось корчить з себе начальника, я роблю йому наперекір.
21. Мене трохи засмучує моя доля.
22. Думаю, багато людей не люблять мене.
23. Не можу втриматись від суперечки, якщо люди не згодні зі мною.
24. Ті, хто уникають роботи, повинні мати відчуття провини.
25. Хто ображає мене чи мою сім'ю, наражається на бійку.
26. Я не здатен на грубі жарти.
27. Мене охоплює злість, коли наді мною насміхаються.
28. Коли люди вдають із себе начальників, я роблю все, щоб вони не

34. Від злості інколи буваю похмурий.
35. Якщо до мене відносяться гірше, ніж я на те заслуговую, я не засмучуюсь.
36. Якщо хтось намагається вивести мене із себе, я не звертаю уваги.
37. Хоч я і не показую того, іноді мене мучить заздрість.
38. Інколи мені здається, що наді мною сміються.
39. Навіть якщо злюся, не використовую грубих висловів.
40. Хочеться, щоб всі мої гріхи були прощені.
41. Рідко даю здачі, навіть коли хто-небудь вдарить мене.
42. Ображаюсь, коли іноді виходить не по-моєму.
43. Інколи люди роздратовують мене своєю присутністю.
44. Нема людей, яких би я по-справжньому ненавидів.
45. Мій принцип: "ніколи не довіряй чужакам".
46. Якщо хтось дратує мене, готовий сказати йому все, що про нього думаю.
47. Роблю багато такого, про що потім жалкую.
48. Якщо рознервуюсь, можу вдарить кого-небудь.
49. З десяти років у мене не було вибухів гніву.
50. Часто відчуваю себе як порохова бочка, готова вибухнути.
51. Якби всі знали, що я відчуваю, мене б вважали людиною, з якою нелегко дійти згоди.
52. Завжди думаю про те, що за таємні причини примушують людей робити щось приємне мені.
53. Коли кричать на мене, кричу у відповідь.
54. Невдачі засмучують мене.
55. Б'юся не рідше і не частіше інших.
56. Можу згадати випадки, коли був настільки злим, що хапав першу річ під рукою та ламав її.
57. Інколи відчуваю, що готовий першим почати бійку.
58. Інколи відчуваю, що життя зі мною обходиться несправедливо.
59. Раніше думав, що більшість людей говорить правду, але тепер в це не вірю.
60. Сварюся тільки від злості.
61. Коли вчиняю неправильно, відчуваю докори сумління.
62. Якщо для захисту своїх прав потрібно застосувати фізичну силу, я застосую її.
63. Інколи виражаю свою злість тим, що стукаю по столу.
64. Буваю грубим по відношенню до людей, котрі мені не подобаються.
65. У мене немає ворогів, які б не хотіли мені нашкодити.
66. Не вмю поставити людину на місце, навіть коли вона на це заслуговує.
67. Часто думаю, що живу неправильно.
68. Знаю людей, які можуть довести мене до бійки. * 69. Не сумую із-за дрібниць.
70. Мені рідко приходить в голову думка про те, що люди намагаються розізлити чи образити мене.
71. Часто просто погрожую людям, не збираючись виконувати свої погрози.
72. Останнім часом я став занудою.
73. У суперечці часто підвищую голос.
74. Намагаюся приховати погане відношення до людей.
75. Краще погоджуся з чимось, аніж стану сперечатися.

При обробці даних в звичайних умовах відповіді "ТАК" і "МОЖЛИВО, ТАК" об'єднуються (сумуються як відповіді "ТАК"), так же як і відповіді "НІ" і "МОЖЛИВО, НІ" (сумуються як відповіді "НІ").

КЛЮЧ 1

для обробки результатів випробування по опитувальнику.

"1". ФІЗИЧНА АГРЕСІЯ (K=11):

1+, 9-, 17-, 25+, 33+, 41+, 48+, 55+, 62+, 68+. "2". ВЕРБАЛЬНА АГРЕСІЯ (K=8):
7+, 15+, 23+, 31+, 39-, 46+, 53+, 60+, 66-, 71+, 73+, 74-, 75-.

"3". ОПОСЕРЕДКОВАНА АГРЕСІЯ (K=13):

2+, 10+, 18+, 26-, 34+, 42+, 49-, 56+, 63+. "4". НЕГАТИВІЗМ (K=20):

4+, 12+, 20+, 28+, 36-. "5". РОЗДРАТУВАННЯ (K=9):

6+, 11-, 19+, 27+, 35-, 43+, 50+, 57+, 64+, 69-, 72+. "6". ПІДОЗРЛИВІСТЬ (K=11):

6+, 14+, 22+, 30+, 38+, 45+, 52+, 59+, 65-, 70-. "7". ОБРАЗА (K=13):

5+, 13+, 21+, 29+, 37+, 44+, 51+, 58+. "8". ВІДЧУТТЯ ПРОВІНИ (K=11):

8+, 16+, 24+, 32+, 40+, 47+, 54+, 61+, 7+.

Номери питань зі знаком "-" потребують і реєстрації відповіді з протилежним знаком: якщо була відповідь "ТАК", то ми його реєструємо як відповідь "НІ", якщо була відповідь "НІ", реєструємо як відповідь "ТАК".

КЛЮЧ 2 з бланком для аналізу результатів.

"1"	"3"	"5"	"4"	"7"	"6"	"2"	"8"
1+	2+	3+	4+	5+	6+	7+	8+
9-	10+	11-	12+	13+	14+	15+	16+
17-	18+	19+	20+	21+	22+	23+	24+
25+	26-	27+	28+	29+	30+	31+	32+
33+	34+	35-	36-	37+	38+	39-	40+
41+	42+	43+		44+	45+	46+	47+
48+	49-	50+		51+	52+	53+	54+
55+	56+	57+		58+	59+	60+	61+
62+	63+	64+			65-	66-	67+
68+		69-			70-	71+	
		72+				73+	
						74-	
						75-	
11	13	9	20	13	11	8	

Сума балів, помножена на коефіцієнт, вказаний в дужках при кожному з параметрів агресивності, дозволяє отримати зручні для зіставлення - нормовані - показники, які характеризують індивідуальні та групові результати (нульові значення не прораховуються).

Сумарні показники:

("1" + "2" + "3") : 3 = ІА - індекс агресивності;

ДОДАТОК 2

Особистісна шкала проявів тривоги Тейлор (адаптація Т. А. Немчинова); Інструкція: “Прочитайте уважно кожне з 60-ти запро-понованих тверджень, які вимагають однозначних відповідей (“так” або “ні”). У реєстраційному бланку, у клітинці, відповідній номеру твердження, поставте знак “+” (так), якщо згодні, або “-” (ні), якщо не згодні. Відповідайте швидко, довго не замислюватись”.

Посилання на онлайн тест: <https://psymag.info/tests/osobistisna-shkala-proyaviv-trivogi-teylora-adaptatsiya-t-a-nemchinova-1674685107/>

ДОДАТОК 3

Методика К. Томаса «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях», адаптована Н. В. Гришиної

Інструкція: Вам пропонується 30 пар суджень, які допоможуть визначити деякі особливості Вашої поведінки. У кожній парі є два варіанти (А і Б), з яких Ви повинні вибрати той, який більшою мірою відповідає Вашим поглядам, Вашу думку про себе.

Текст опросника

а) Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за рішення спірного вопроса.б) Чим обговорювати, в чому ми розходимося, я намагаюся звернути увагу на те, з чим ми обидва згодні.

а) Я намагаюся знайти компромісне рішення.б) Я намагаюся залагодити справу з урахуванням всіх інтересів іншого і моїх власних.

а) Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.б) Я намагаюся заспокоїти іншого і зберегти наші відносини.

а) Я намагаюся знайти компромісне рішення.б) Іноді я жертвую своїми власними інтересами заради інтересів іншої людини.

а) Улагоджуючи спірну ситуацію, я весь час намагаюся знайти підтримку у другого.б) Я намагаюся зробити все, щоб уникнути марної напруженості.

а) Я намагаюся уникнути неприємностей для себе.б) Я намагаюся домогтися свого.

а) Я намагаюся відкласти рішення спірного питання, з тим щоб з часом вирішити його остаточним чином.б) Я вважаю за можливе в чомусь поступитися, щоб добитися іншого.

а) Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.б) Я першою справою намагаюся ясно визначити те, в чому полягають всі порушені інтереси.

а) Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якихось виникаючих разногласій.б) Я докладно зусиль, щоб домогтися свого.

а) Я твердо прагну досягти свого.б) Я намагаюся знайти компромісне рішення.

а) Першим ділом я намагаюся ясно визначити, в чому полягають всі порушені спірні питання.б) Я намагаюся заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші стосунки.

а) Найчастіше я уникаю займати позицію, яка може викликати спори.б) Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також іде назустріч мені.

а) Я пропоную середню позицію.б) Я наполягаю, щоб було зроблено поміж нами.

а) Я повідомляю іншому свою точку зору і запитую про його погляди.б) Я намагаюся показати іншому логіку і переваги моїх поглядів.

а) Я намагаюся заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші стосунки.б) Я намагаюся зробити так, щоб уникнути напруженості.

а) Я намагаюся не зачепити почуттів другого.б) Я намагаюся переконати іншого в перевагах моєї позиції.

а) Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.б) Я намагаюся зробити все, щоб уникнути марної напруженості.

а) Якщо це зробить іншого щасливим, дам йому можливість настояти на своєму.б) Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також йде мені назустріч.

а) Першим ділом я намагаюся ясно визначити те, в чому полягають всі порушені питання і інтереси.б) Я намагаюся відкласти рішення спірного питання для того, щоб згодом вирішити його остаточно.

а) Я намагаюся негайно подолати наші разногласія.б) Я намагаюся знайти найкраще поєднання вигод і втрат для обох сторін.

а) Ведучи переговори, я намагаюся бути уважним до бажань другого.б) Я завжди схильюся до прямого обговорення проблеми і їх спільним рішенням.

а) Я намагаюся знайти позицію, яка знаходиться посередині між моєю позицією і точкою зору іншої людини.б) Я відстоюю свої бажання.

а) Як правило, я стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.б) Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення спірного питання.

а) Якщо позиція іншого здається мені дуже важливою, я постараюся піти назустріч його бажанням.б) Я намагаюся переконати іншого прийти до компромісу.

а) Я намагаюся показати іншому логіку і переваги моїх поглядів.б) Ведучи переговори, я намагаюся бути уважним до бажань іншого.

а) Я пропоную середню позицію.б) Я майже завжди заклопотаний тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.

а) Найчастіше я уникаю займати позицію, яка може викликати спори.б) Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість настояти на своєму.

а) Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.б) Улагоджуючи ситуацію, я зазвичай намагаюся знайти підтримку в іншого.

а) Я пропоную середню позицію.б) Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якихось розбіжностей.

а) Я намагаюся не зачепити почуттів другого.б) Я завжди займаю таку позицію в спірному питанні, щоб ми спільно з іншою людиною могли домогтися успіху. результат.

№ п/п	Варіант А	Варіант Б
1	Іноді я надаю іншим можливість взяти на себе відповідальність за вирішення спірного питання	Я намагаюся звернути увагу на те, з чим ми обидва згодні, а не обговорювати те, у чому ми розходимося
2	Я намагаюся знайти компромісне рішення	Я намагаюся залагодити справу, враховуючи свої інтереси і інтереси іншого
3	Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого	Я намагаюся заспокоїти іншого і зберегти наші відносини
4	Я намагаюся знайти компромісне рішення	Іноді я жертвую своїми власними інтересами заради інтересів іншої людини
5	Улагоджуючи спірну ситуацію, я завжди намагаюся знайти підтримку в іншого	Я намагаюся зробити все, щоб уникнути напруженості
6	Я намагаюся уникнути виникнення неприємностей для себе	Я намагаюся домогтися свого
7	Я намагаюся відкласти рішення спірного питання для того, щоб згодом вирішити його остаточно	Я вважаю за можливе поступитися, щоб добитися свого

8	Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого	Я першою справою намагаюся ясно визначити те, в чому полягають всі порушені інтереси і питання
9	Думаю, що не завжди варто хвилюватися через виникаючих час від часу розбіжностей	Я докладаю зусиль, щоб домогтися свого
10	Я твердо прагну досягти свого	Я намагаюся знайти компромісне рішення
11	Насамперед я намагаюся ясно визначити, в чому полягають інтереси всіх учасників	Я намагаюся заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші стосунки
12	Найчастіше я уникаю займати позицію, яка може викликати суперечки	Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також йде мені назустріч
13	Я пропоную компромісне рішення	Я наполягаю, щоб було зроблено по-моєму
14	Я висловлюю свою точку зору іншого і запитую про його погляди	Я намагаюся показати іншому логіку і переваги моїх поглядів
15	Я намагаюся заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші стосунки	Я намагаюся зробити все необхідне, щоб уникнути напруженості
16	Я прагну до того, щоб не зачепити почуттів іншого	Я намагаюся переконати іншого в перевагах моєї позиції
17	Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого	Я намагаюся зробити все, щоб уникнути марної напруженості
18	Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість настояти на своєму	Я схильний до компромісу з іншим, якщо він також враховує мої інтереси
19	Насамперед я намагаюся ясно визначити, в чому полягають інтереси всіх учасників	Я намагаюся відкласти рішення спірного питання для того, щоб згодом вирішити його остаточно

20	Я намагаюся негайно подолати наші розбіжності	Я прагну до кращого поєднання вигод і втрат для всіх
21	Ведучи переговори, я намагаюся бути уважним до бажань іншого	Я завжди схильюся до прямого обговорення проблеми
22	Я намагаюся знайти середину між моєю позицією і позицією іншої людини	Я відстоюю свої бажання
23	Я стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного	Іноді я надаю іншим можливість взяти на себе відповідальність за вирішення спірного питання
24	Якщо позиція іншого здається йому дуже важливою, я постараюся піти назустріч його бажанням	Я намагаюся переконати іншого прийти до компромісу
25	Я намагаюся довести іншому логіку і переваги моїх поглядів	Ведучи переговори, я намагаюся бути уважним до бажань іншого
26	Я пропоную середню позицію	Я майже завжди заклопотаний тим, щоб задовольнити бажання кожного
27	Я уникаю позиції, яка може викликати суперечки	Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість настояти на своєму
28	Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого	Улагоджуючи ситуацію, я намагаюся знайти підтримку в іншого
29	Я пропоную середню позицію	Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якихось розбіжностей
30	Я стараюсь не задеть чужих почуттів	Я завжди займаю таку позицію в спірному питанні, щоб ми з іншим могли домогтися успіху

Ключ до тесту

№ п/п	суперництво	співробітництво
1	А	Б
2	Б	А
3	А	Б
4	А	Б
5	А	Б
6	Б	А
7	Б	А
8	А	Б
9	Б	А
10	А	Б
11	А	Б
12	Б	А
13	Б	А
14	Б	А
15	Б	А
16	Б	А
17	А	Б
18	Б	А
19	А	Б
20	А	Б
21	Б	А
22	Б	А

23	А	Б
24	Б	А
25	А	Б
26	Б	А
27	А	Б
28	А	Б
29	А	Б
30	Б	А